

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»**
dedicated to the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

II бөлім • часть II • part II

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, II б. 435 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть II. 435 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part II. 435 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 1. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢГЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТІ / ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАЗАХСТАНА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

Абдрахманова Г.С., Каратаев О.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА	3
Абдрахманова К.К. ТОРГОВЛЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ В ГОРОДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В 1950-1970-е ГОДЫ	6
Абуев К.К. СИБИРСКОЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-РУССКИХ ОТНОШЕНИЙ (историография проблемы)	9
Азмұханова А.М. ЖӘДИДТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ.	14
Азнина К.А. ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫНЫҢ КҮЙ ӨНЕРІ МҰРАСЫ	19
Алибек С.Н., Косанбаев С.К. ОПИСАНИЕ ТРАДИЦИОННОГО УКЛАДА ЖИЗНИ И БЫТА КОЧЕВЫХ КАЗАХОВ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ (НА ПРИМЕРЕ Н.ЗЕЛАНДА, Н.КАЛМАКОВА, Г.И.СПАССКОГО И Б.ЮЗЕФОВИЧА)	21
Алпысбес М.А. ШЕРУШІ БАЙТАЙЛАҚ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-ШЕЖІРЕЛІК ДЕРЕКТЕРДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ	24
Альжанова Э.Е. КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА	30
Амрина М.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРЫН ЗЕРТТЕГЕН Ф.А. ЩЕРБИНА ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ ТАРИХЫ	32
Анасова А.Б. МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУЫ	41
Арапов Ж.М. ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ	43
Ахметшина Г.У. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК	47
Базылхан Н. ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ (VII–XIV ВВ.) (этносемантические проблемы погребально-поминальных комплексов)	51
Балгабаева Г.З. РАЗВИТИЕ ВОЕННОГО ДЕЛА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЗАРОЖДЕНИЯ КОЧЕВНИЧЕСТВА	57
Балыкова А.М. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫНАН (XX ҒАСЫРДЫҢ I ЖАРТЫСЫ)	60
Баширова А.М. МЕЧЕТИ И МЕДРЕСЕ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ	62
Баязитова Р.Р., Дукенбаева З.О. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ	63
Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К. ОСВЕЩЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ: ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ ДЕМОНСТРАЦИЯ	68

Беспалинов А.Т. К ИСТОРИИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИССЫКСКОГО ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ АКИНАК В СРАВНЕНИИ С ОСТАЛЬНЫМИ НАХОДКАМИ	71
Біләлова Г.Д. ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ	77
Брынза Т.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ	80
Бурлуцкая (Банникова) Е.В. ОРЕНБУРГСКИЕ КУПЦЫ ДЕЕВЫ В РУССКО-АЗИАТСКИХ КОНТАКТАХ XIX ВЕКА	83
Дауконова Р.Т., Рамазанова Ф.С. НАУЧНОЕ ОПИСАНИЕ КРАЯ В МАТЕРИАЛАХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПОДОТДЕЛА ЗАПАДНО-СИБИРСКОГО ОТДЕЛА РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА	86
Джуманиязова Н. Х. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНЦЕ XVIII-НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ОРЕНБУРГСКОЙ ГУБЕРНИИ)	89
Дүкенбаева З.О., Қоскеева Ә.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	93
Dukenbayeva Z.O., Shabambayeva A.G. ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN	96
Елтай А. ҚАЗАҚ ЖҮЗДЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ МӘСЕЛЕСІ	98
Ерболова А.Е. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТРУДОВ ИБН-ФАДЛАНА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	100
Ерменбаева Г.К. ВКЛАД ТУРГАЙСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО КОМИТЕТА В ИЗУЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА	104
Есимова Ж.К. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПЕРИОД ОСВОЕНИЯ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ	107
Вонора G. L., Habdulina M.K. INSCRIBED VESSELS AND SILVER ARTEFACTS FROM SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 1 ST MILLENNIUM BC	111
Жанақова Н.Т. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ	118
Жанғалиев У.К. ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ	121
Жаркенова А.М. КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ	124
Жаркенова А.М., Жардемова А.А. САРАЙШЫҚ - ЕЖЕЛГІ ҚАЛАНЫҢ ҰЛЫЛЫҒЫ	129
Жауымбаев С.У. ҚАРҚАРАЛЫ ӨңІРІН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУ	131
Жумабаева Ж.К. ПРОБЛЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА(1920-1990)	135
Жұмабаева Ж.К. «САРАЙШЫҚТЫҢ КРЕМЛІ» МӘСЕЛЕСІ: АҢЫЗ БЕН АҚИҚАТ	138
Ибадуллаева З.Ө. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ СУНАҚТАР	142

Исенов Ө.И. «МӘДЕНИ МҰРА» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖАРИЯЛАНҒАН ТАРИХИ ЕҢБЕКТЕР ХАҚЫНДА	144
Искакова К.Ы., Оразаев С. Б. «ОТАНДЫ ҚОРҒАУДА» ГАЗЕТІ – ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫ ЖАУЫНГЕРЛЕРІ ӨМІРІНІҢ АЙНАСЫ	147
Исмаилов С.С., Бисембаева А.К. СТАНОВЛЕНИЯ И ЖИЗНЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ Ч.ВАЛИХАНОВА	149
Кабульдинов З.Е. «РАЗНОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ» ИЛИ ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО КАЗАХСТАНА (к вопросу о реализации «Доктрины национального единства Казахстана»)	152
Кабылбекова Б.Т. НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАРЛАГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	157
Кабылтаева С.К. РОЛЬ КАЗАХСКИХ ХАНОВ И БАТЫРОВ В ОХРАНЕНИИ ЦЕЛОСТНОСТИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ «ДЖУНГАРСКОЙ АГРЕССИИ»	159
Каиржанов А.К. ТАМГОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА	162
Калыш А.Б. К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РАЗВОДОВ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ	167
Карибекова М.Е. ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫЛАР ҚЫЗМЕТІ	169
Касенов Е.Б. К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	173
Козаченко Е.А. ЖИЛИЩНО-БЫТОВАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЛЮДЕЙ В 70-х ГОДАХ XX ВЕКА НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА	176
Крыкбаева С.М. ӨНЕРДЕГІ РӘМІЗ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘДЕНИ МАЗМҰНЫ	178
Кусаинова Ж.Д. ДВИЖЕНИЕ КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВА: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	181
Кушкумбаев А.К. ИСТОРИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ТЕРМИНА «ЗОЛОТАЯ ОРДА»	184
Қабықаев Е.Ж. КЕҢЕСТІК КЕЗЕНДЕГІ ЗАЙСАН АУДАНЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ	188
Қашқымбаев А. ЕГЕМЕНДІК ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛЕУЛІ КЕЗЕҢ	191
Қуандық Е. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ	193
Мағзумова А.С. ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ	201
Мажитов С.Ф. ФЕНОМЕН «ЭПОХИ ПЕРЕМЕН» И НАЧАЛО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА (1985-1999 гг.)	204
Макашева А.С. ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКСКУРС В ИСТОРИЮ	207
Малыбаева Б.С. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ В 1920-30-ЫЕ ГОДЫ	210
Маутканова А.Т. ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1999 – 2016 гг.	213

Молдабай Талғат КӨНЕ ТҮРІК ЖАЗУЫ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ АВТОХТОНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ	215
Мурат Уали ТРИ КЛАНА, ТРИ ЧАСТИ, ТРИ ЖУЗА	219
Мусабекова Р.М. О РЕПРЕССИРОВАННОМ ПИСАТЕЛЕ КАЗАХСТАНА (о писателе Ю. Домбровском)	221
Мусабекова У.А., Абилкасым М. ЭТНОКУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ)	225
Мұхатова О.Х. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ ОЙДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ МАХМҮД ҚАШКАРИ	227
Нуржанов А.А. КЕРАМИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ ГОРОДИЩА КУЛАН	230
Оросхан Б. ТОРЕВТИКА ЖӘНЕ КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІ	235
Өтениязов С. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	237
Pedraski M, Умиткалиев У.У., Айтбаев А.Б., Адельчанов К.С. ПОЛЬСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ	242
Петрич Л.В. МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ НЕРУССКИХ НАРОДОВ ОРЕНБУРЖЬЯ В 1920-1930-Е ГОДЫ	244
Рамазанова Ф.С., Балапанова Э.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РУКОВОДСТВА МОДЕРНИЗАЦИЕЙ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА (20-30 ГГ. XX В.)	247
Рахимбекова А.К., Ботаева З.Ф. ВКЛАД П.И. РЫЧКОВА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ	250
Рахимбекова А.К., Садвакасова С.У. ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ: ИСТОРИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НАГРАД	252
Сабитов Ж.М. ДЖАМИ АТ-ТАВАРИХ КАДЫРГАЛИ ЖАЛАИРИ КАК ИСТОЧНИК О ЖИЗНИ УРУС-ХАНА	255
Садвокасова З.Т., Султанова А. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНО-СОВЕТСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ	258
Садыков Т.С., Жакиянова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ АУЫЗША ТАРИХЫНЫҢ ҰЛТ ТАРИХЫН ЗЕРДЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ	261
Сайлаубаева Н.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІ	263
Сейтказина Қ.О., Тұрсынбек Ж.Қ. ҰЛЫ АҒАРТУШЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ӨМІРІНІҢ БЕЛЕСТЕРІ	266
Сейткалиев М.К., Буранбаев Р.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯТИЛИЩ ПОЛУОСТРОВА ТУПКАРАГАН В 2015 ГОДУ	268
Сембаева Ә. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТІ	270
Сураганова З.К. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО АЛТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	272
Сыздыкова А.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ГОРНОГО ДЕЛА В ПРОШЛОМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ	276

Сыздық С.Қ. ЖАҢА ДЕРЕКТЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ	278
Танатарова Ж.Т., Кенжебаева С.Е. ИДЕЙНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ МУСУЛЬМАН В ДО-РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД	281
Тастекова Г.Б. 1920-шы ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АНЫҚТАЛУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАРИХНАМАСЫ	287
Ташагыл А., Акмадиева Г.П. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ	290
Тлеугабұлов Д.Т., Свиридов А.Н. ТОПОГРАФИЯ ПОСЕЛЕНИЙ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА САРЫАРКИ	293
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. ШІЛІКТІ ҚОРЫМЫНДА 2016 Ж. ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (бастапқы хабарлама)	297
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. АЛАКӨЛ АЙМАҒЫНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІ	304
Тұлбасиева С.К. XIX-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ЖАЙЫНДАҒЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ДАМУЫ	308
Түлекова М.К. ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН	312
Туменова Л.Е. XIX Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ	315
Зәкенұлы Т. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ АРҒЫ БАСТАУЛАРЫ	319
Үмітқалиев Ұ.Ұ. Ә.М. ОРАЗБАЕВТЫҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ	327
Хабдулина М.К. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ РАННЕСРЕДНЕ-ВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ САРЫ-АРКИ	332
Шаймердинова Н.Г., Төрбекова С.М. КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ КӨСЕМШЕ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ	335
Шаймуханова С.Д., Баймағамбетова Ж.М. ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ К ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ	338
Шахаман З.Б. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (1999-2016 ГГ.): КРАТКИЙ ОБЗОР	340
Шойбекова А.С. РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВТЫҢ ЕРЛІГІ ТУРАЛЫ 1945-1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ПАЙЫМДАУЛАР	344
Шыныбеков Б.Ш. ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАҒЫ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІКТЕГІ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ МЕН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ОРНЫ	346
Ыбырайхан М.Ы. СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ	350
СЕКЦИЯ – 2. ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІ ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ / СТРАНА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ И ЕВРАЗИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Л.Н. ГУМИЛЕВА	
Айтмағамбетов Д.Р. ҰЛЫ ДАЛА ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ	354
Арапов Ж.М. ГУМИЛЕВТІҢ КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ТАРИХЫНА ЗЕРТТЕЛУ КӨЗҚАРАСЫ	356

Әлібек С.Н. Ә.Н.БӨКЕЙХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН СІПАТТАУ	358
Байбулсинова А.С. ҰЛТ ЖОСПАРЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АРМАНҒА БАСТАЙТЫН ЖОЛ	360
Байбулсинова А.С., Серикова Л.С. ҰЛЫ ДАЛА ТАРИХЫ: ЗАМАНАУИ ТАНЫМ	362
Бикенов А.Х. Л.Н.ГУМИЛЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ КӨНЕ ТҮРІК ҚОҒАМЫНА ТӘН БІЛІК ИНСТИТУТТАРЫ	367
Болатұлы Нұржан «ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҒӘМ ТҮРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»	370
Бүлекбаев С.Б., Алямова З.А. К ВОПРОСУ ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВУЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ	373
Жақия М.Қ. КАРЛАГ - ҚАЗАҚТЫҢ ҚАСІРЕТІ ...	376
Искакова К.Ы., Елтай Ақтан Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ПАССИОНАРЛЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗ ТЕОРИЯСЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	379
Кабылтаева С.К., Комарова Дамира ЕВРАЗИЙСКИЕ ИДЕИ ЛЬВА НИКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА И СОВРЕМЕННОСТЬ	382
Кала Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	384
Кенжебай Р.Н. Сейдахметова Г.Т. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ	386
Любичанковский А.В. ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВМЕЩАЮЩИЙ ЛАНДШАФТ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ЭТНОГЕНЕЗА Л.Н. ГУМИЛЕВА	390
Номогоева В., Раднаева Э.Л. СТАНОВЛЕНИЕ БУРЯТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	392
Оловинцов А.Г. «ИГО» ИЛИ ТОЛЕРАНТНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ СУЩНОСТИ КАСИМОВСКОГО ХАНСТВА В XV-XVII ВЕКАХ	396
Өмірбекова Ж. КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ	400
Пилипчук Я.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАРЛУКСКОГО ДЖАБУЯТА	404
Radnaeva E., Talgatbek M., Dukenbaeva Z. AKZHAN AL - MASHANI IS A RESEACHER OF THE GREAT STEPPE CIVILIZATION	407
Рахимбекова А.К. ЭТИКА ДИАЛОГА МЕЖДУ НАРОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ «ЛЕСА» И «СТЕПИ»	410
Сакенов Д.Ж. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ	413
Серикова Л.С. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	417
Сыздықов С.М., Смағұлов Н.Б. КҮЛТЕГІН ЖАЗБАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ТҮРІКТЕРДІҢ «МӘҢГІ ЕЛ» САЯСИ МАНИФЕСТІ	419
Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ РАМКАХ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	426

Қазақ халқындағы көп әйел алушылық туралы Б.Залееский : «Бірінші әйел – бәйбіше сәл қартайта бастағанда дәулетті еркек екінші әйелге, сонан соң үшінші әйелге үйленеді. Дәулеті асқан қазақ одан да көп әйел алады, бірақ ол қолы жеткендердің ғана ісі. Әрине, ондайлар әйелдерінің бас-басына жеке отау тігіп береді» [6, 61 б.]. Дәстүрлі қазақ қоғамындағы бәйбішенің орнының ерекше болатындығы жөнінде ол былай дейді: «Шындығында, бір әулеттің бар тіршілігіне басшылық жасайтын біреу ғана болмақ. Тәртіп бойынша билік тізгіні негізінен бәйбіше – үлкен әйелдің қолында болуға тиіс» [6, 62 б.].

Қазақ халқындағы қалыңмал жайлы поляк қайраткері: «Қызға құда түскен жігіт жағы оның әкесімен алдын-ала жасаған келісім бойынша қалыңмал төлеуге міндетті. Қалыңмал мөлшері құдалардың мүмкіндігіне, әлеуметтік дәрежесіне қарай, мал санымен ондаған, жүздеген қой, жылқы, тіпті бірнеше түйе беретін болып мөлшерленеді», - деп жазған [6, 62 б.].

XVIII-XIX ғасырдағы қазақтың қыздары мен әйелдерінің тұрмыс-тіршілігі туралы деректі, біздің өлкемізді зерттеуге келген кез-келген Ресей ғалымының еңбегінен табуға болады. Бұл зерттеулерде негізінен әйелдердің киім-кешегі, күнделікті атқарған жұмыстары, отбасындағы, қоғамдағы орны, қалыңмал мөлшері, жасауы және оның құрамы, қазақ әйелдерінің қолөнерлік бұйымдары, қазақтардағы көп әйел алушылық және оның себептері, әйелдердің бала тәрбиесіндегі алатын орны жөнінде баяндалған.

1. Джон Кэстль. 1736 жылы Кіші жүз ханы Әбілхайырға барып қайтқан сапары туралы күнделігі. - Алматы: «Атамұра», 1996. - 92 б.
2. Рычков П.И. Рычков Н.П. Капитан жазбалары (жолжазба очерктер). - Астана: «Аударма», 2002. - 144 б.
3. Андреев И.Г. Описание орды киргиз-кайсаков. - Алматы: «Ғылым», 1998. - 280 с.
4. Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких, орд и степей. - Алматы: «Санат», 1996. - 656 с.
5. Радлов В.В. Из Сибири: Страницы дневники. - Москва: «Наука», Главная редакция восточный литературы, 1989. - 749 с.
6. Залесский Б. Қазақ сахарасына саяхат. – Алматы: «Өнер», 1991. – 132 б.

Ыбырайхан М.Ы.

СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ

XIX ғасырдағы көптеген орыс кәсіпкерлері кен көздерін жергілікті қазақтардан арзан бағаға сатып алып, өз істерін дамытқан болатын. Қазақ жерінде осы жолмен жұмыс жасаған көпестердің бірі Степан Иванович XIX ғ. 30-шы жылдары бастаған істі ұрпақтары жалғастырған болатын. Томдық көпестер әулеті тау-кен ісімен Ресей және Қазақстанның шығыс, орталық аймақтарында да айналысты. Мұрагерліктен қалдырылған, ал кейбір бөлігі жеке мәлімделген иеліктер негізінде тау-кен ісінің алғашқы бастаушысы Степан Иванович Поповтың немересі Степан Александрович Попов XIX ғ. 80-ші жылдары жаңа өндіріс орнын ашады.

Кен іздеушілер жұмысының бұл кезеңі негізінен Қазақстанның орталық өлкесінің оңтүстігіне қарай, басқаларға қарағанда ұзақ уақыт жұмыс жасаған тек С.А. Поповқа тиесілі бірнеше зауыттар пайда болған Қарқаралының оңтүстігіне бағытталады. Бәсекелестердің толассыз келуі жағдайында, Попов басқа кәсіпкерлер секілді тау-кен заңнамасының кәсіпкерлерге үлкен мүмкіндіктер берген көлемдегі жер бөліктерін иелік етуге ұмтылды. Осылайша, біз 1886 жылдан 1888 жылға дейін, яғни екі жыл ішінде Попов 50-ге жуық әртүрлі кен орындарына мәлімдеме жасағаны жайлы мәліметтерді кездестіреміз [1].

Әдеби мәліметтер бойынша Қарқаралыдан оңтүстік-шығысқа қарай 18 верст жердегі Жалғызқарағай шатқалындағы Иоанно-Богословск кенішінде тұрғызылған С.А. Поповтың алғашқы зауыты – Космо-Дамиановск 1887 ж. 1 қарашасында іске қосылды. Қарқаралыдан оңтүстік-батысқа қарай 350 верст қашықтықтағы Қызылеспе шатқалында Царево-Александровск кенішінің жанында негізі қаланған басқа зауыт – Степановскийдің құрылысы 1888 ж. 1 қаңтарында аяқталды. Осы мәселеге

байланысты даладағы кен зауыт ісі жайлы статистикалық кестелердің мәліметтері сәйкес келмейді. Кестелер 1883 ж. Царево-Александровск кенішінде тәжірибелі балқыту жүргізілгендігін атап өтеді, бұл кезде бір шахталық пеште 900 пұт күміс-қорғасын кені балқытылып және 32 фунт 28 мысқал күміс алынған болатын; балқытылған қорғасынның көлемі көрсетілмеген. Дәл осылай кестелер мәліметі бойынша Иоанно-Богословск кенішінде 1886 ж. өзінде бір шахталық пеште мысты тәжірибелік балқытулар жүргізілген; барлығы 800 пұт кен балқытылған және 70 пұт қара мыс алынған.

Бұл екі зауыт та болашақтағы жұмысы барысында аздаған ерекшеліктерден бөлек кенді бір кен орнынан алып балқытқан, Степановскта – тек қорғасын балқыту жүргізілген, ал Косью-Дамиановск зауыты күміс-қорғасын және мыс кендерін де балқытқан болатын.

Екі зауыт үшін де кеннің басты көзі жоғарыда айтылғандай Степановск зауыты салынған Царево-Александровск кеніші болды. Сонымен бірге бірқатар кеніштер жақын орналасты: Қызылеспе шатқалы кен орындарының бір тобын құраған Диана, Юпитер, Ақшағыл және т. б. болды. Царево-Александровск кеніші А. С. Поповтың атына 1888 ж. бекітілді, бірақ 1882 ж. «ашылды» [2].

Екі зауытты отынмен қамтамасыз ету көптеген қиындықтар тудырды. Қарқаралыдан оңтүстікке қарай жанғыш отынның сенімді кен орындары кездеспейді немесе табылмаған. Өсімдік текті отын жағдайы да қиын болды, себебі Берқарадан оңтүстікке қарай шіліктер ғана кездеседі, ал Көкшетау және Қарқаралы орманшылығы жеткілікті көлемде ағаш жібере алмады.

Косью-Дамиановск зауытына Қызылтау және зауыттан 300 верст қашықтықтағы Жамантүз (Степановск) кендерінен тас көмір жеткізу мүмкін болатын. Степановск зауыты жұмысының соңғы жылдары көмір жеткізілді, бірақ аз көлемде, әрине тасымалдау көп еңбек пен қаржыны талап етті. Осылайша, Косью-Дамиановск зауытында Жамантүз көмірінің 1889 ж. бір пұты 14 тиын тұрды, оның 10 тиыны тасымалдауға түсті. 1894 ж. үшін Коцовский жеткізу құнының сол санын көрсетеді, яғни бір пұттан 10-12 тиын [3]. Царево-Александровск зауытына 230 верст қашықтықтан кенді жеткізу сол кезде бір пұтқа 15 тиын тұратын. Осыдан Жамантүз көмір кенінен Степановск зауытына, 520 верст қашықтыққа көмірді жеткізу бір пұтқа 25-тен 27 тиынға дейін түскенін қорытындылауға болады. Салыстыру үшін соғысқа дейін Донецк көмірі Мәскеу өнеркәсіп ауданында жеткізілуімен 7 тиын тұрғанын атап өтуге болады.

Көмірдің осынша жоғары құнының салдарынан өндіріс орындары жергілікті жерде алуға мүмкін болатын отын алмастырғыштарға көшуге мәжбүр болды. Бұл алмастырғыштарға дала шіліктері және қой қиы мен басқа жануарлардың тезектері жатты. Отын ретінде қолданылғандардың келесі тізімі Попов зауыттарында балқыту қолға түскен заттармен жүргізілгенін дәлелдейді: арша, теріскен, көкпек, тобылғы, қараған, жыңғыл, сексеуіл, баялыш.

Бұл шіліктердің кейбіреуі, мысалы жуан түбірі бар сексеуіл, өртеліп көмірге айналдырылған соң балқыту жұмыстарына зауытқа түсті. Ағаштар, ағаш көмірі және тас көмір тек Косью-Дамиановск зауытында ғана қолданылғанын атап өткен жөн.

Бірақ, шілікті отынды қолдануда тау-кен зауыт ісі ылғалды сақтап, құмдардың таралуына кедергі келтіретін және бір бөлігі түйелер үшін азық-түлік болып табылатын Балхаш даласының жалғыз өсімдігінің жойылуына қарсы үкімет агенттерінің қабылдаған шараларымен қыспаққа алынды. Тыйым салатын сипаттағы шаралардың бірі әртүрлі шіліктерге баға мөлшерін қою болды. Баға мөлшері мынадай болды: баялыш – бір пұтқа 2 тиын; теріскен, көкпек – 1 тиын; тобылғы – 1,66 тиын; қараған – 1,42 тиын; сексеуіл – 4 тиын;

Жоғары бағалар өндіріс орнын 1892 ж. Степановск зауытында трейбовандаудан (күмісті қорғасыннан немес мыстан бөлу) бас тартуға мәжбүр етті; веркблей (басқа металдар қоспасы бар қорғасын) бұл жерден әрі қарай өңдеуге ұшыраған Косью-Дамиановск зауытына жөнелтілді. Алайда, статистикалық кестелер бойынша осы жылы Степановск зауытында балқытылған кен көлемі өткен жылмен салыстырғанда артқан. Бұл бір қарағанда күдікті құбылысты инженер Сборовский зауытта отынды үнемді жұмсаумен және тиімді пайдаланумен түсіндіреді. Келесі жылы үкімет агенттері қыспаққа алған баға мөлшері алынып тасталып баялыш, көкпек және қараған бағасы бір пұтқа 0,5 тиынға, ал тобылғы және сексеуілге 1 тиынға дейін түсті.

Попов зауыттарының отынмен қамтамасыз етілу мәселесімен алғаш танысқаннан барлық өндірістің сипаты мен іске асуы мүмкін металлургиялық процестер жайлы білуге болады. Біріншіден, бұл отында тек жеңіл балқытылатын, тез қалпына келетін кендермен жұмыс жасауға болатын еді; екіншіден, бұл отынның шектелген мөлшері бір зауытқа жылына 100 пұтқа дейін көтерілген ірі өндірістің болуын жоққа шығарған еді; үшіншіден, аздаған өнімділік жағдайында тек бай кендерді

балқыту тиімді болатын; төртіншіден, отынның құрамы көп жағдайда, әлбетте өнімділігі аз шарпу пештерін пайдалануға мәжбүр етті, бұл өндірістің құнын жоғарылатты (шарпу пеші - жылу материалға жанған отынның газтекес өнімдерінен сәулелену арқылы, сонымен қатар пештің отқа төзімді ішкі қаланған бөлігінің қыздырылған бетінен берілетін өндірістік балқыту пеші). Антиповтың ескертуі бойынша жоғарыда көрсетілгендер «болашақты, тіпті бүгінгі күнді ойламайтын, бағалы кендерді үңгіп қазумен алатын және металлды құдайдың бергенінде балқытатын өндіріске» алып келді [4]. Соңғы қорытындыны құптай отырып, американ металлургтерінің «металлургия – тек кеннен ақша жасау тәсілі» деген сөзін айта кеткен жөн. Попов және оның мұрагерлері көптеген жыл іс жүргізді және өз кендерінен ақша жасай отырып кәсіптерін тиімді жүргізе білді. Бұл жеке бөліктерін пайдалық және қажеттілік тұрғысынан алып қарамағанда қарастыруға кіріскелі отырған күмәнсіз металлургиялық өндіріс орны, себебі ол бағалау өткендегі жұмысқа қазіргі жарамдылық көзқарас тұрғысынан шартты болып табылар еді.

Царево-Александровск зауытында тұрғызылған Степановск зауыты жоғарыда айтылғандай ресми түрде 1898 ж. 7 қаңтарында ашылды. Бұл өндіріс орнының пайда болуы туралы «Қырғыз» газетіндегі ескертуде 1882 ж. Қызылеспеге барлау үшін М. Итқарин жіберілген, ал келесі жылы бұл жерге «американдық жүйедегі» (шарпу) пешпен тәжірибелік балқытулар жүргізген екі орыс кәсіпкерінің келгендігі және қыс мезгіліне таман 965 пұт кен балқытып, 32 ф. 28 мысқал күміс алғаны айтылады. 1884 ж. мамырында қайтадан сол кәсіпкерлердің бірі келіп шахталық пеш қойып, көрші ауыл қазақтары бір пұтқа 1,5 -2 тиынға әкелуге жауапкершілік алған баялышпен балқытуды бастайды. Жазғы жұмыс нәтижесі 8714 пұт кеннен 2693 пұт қорғасын және 10 пұт 27 фунт 64 мысқал күміс алу болды, яғни кен салмағы бойынша 30 % шықты.

Зауыт құрылғылары тек жаз мезгілінде жұмыс жасауға мүмкіндік берді, ал қыс мезгілінде бұл жерде барлық тірлік тоқтатылды. Степановсктағы және басқа дала зауыттарындағы еңбектің қысқы үзілісі зауыт маңына өз киіз үйлерін тіккен қазақтардың өндірісте пайдаланылуымен, ал суық түскенде өз қыстауларына көшуімен байланысты [7].

Зауыт үшін тас көмірдің жақын көзі Жамантүз кені болған еді.

Инженер Коцовский жазғандай «завод та, оның қызметі де ауыр әсер қалдырған» Косьюмо-Дамиановск зауытының жалпы жұмысы осындай. Қазақ даласында болмаған майдагерлік металлургия осы деп айтса да болады.

90-шы жылдар басында, С.А. Поповтың өлімінен кейін оның зауыттары істі сол қалыпта жалғастырған мұрагерлерінің қолына көшеді. Бірақ 1899 ж. өнеркәсіптің құлдырауы байқалады, ал 1902 ж. «Округтік инженер» есебінде «С.А. Поповтың мұрагерлерінің ісі жедел құлдырауға түсуде, себебі оларды тиімді жолға қоюға кәсіпкерлердің қаржылары жоқ, ал әрі қарай тұтас бай кендері қорының таусылуынан бұрынғы жыртқыштық тәсілмен жұмыс жасауға болмайтыны» аталып өтіледі. 1903 ж. өнеркәсіптер жабыла бастайды, тек Косьюмо-Дамиановск зауытында осы жылы 858 пұт қорғасын және 959 пұт мыс балқытады.

Шамамен осы уақытта Қырғыз даласына өлкенің кен орындарын зерттейтін қандай да бір Оркин бастаған басым бөлігі ағылшындық шетел капиталистерінің агенттері келе бастайды. Мысалы, олар Перфильев және фон Рибен, Рязанов және т. б. кампаниялардың мәлімдемелерін зерттейді. С. А. Поповтың мұрагерлері өз кеніштері мен зауыттарын ұсынды. Осыған байланысты «Округтік инженердің» 1905 ж. есебінде атап өтілгендей, зауыттар әрекетке дайындалды, бірақ іске қосылмады, ал келесі жыл есебінде біз Попов кеніштерінің ағылшын компанияларына жалға берілгенін және зерттеліп жатқанын байқаймыз. Осы екі жыл ішінде, 1906 және 1907 жж., Степановск зауыты шихтаның аз көлемін балқытып, 5 пұт 16 фунт күміс және 3 мың пұт қорғасын алады. Кейін зауыт қызметі қайта қалпына келген секілді шұғыл тоқтайды, шамасы келісімшарт орындалмаған болуы керек.

1909 ж. зауытты ұстау шығындарын қайтарып алу үшін, иегерлер Степановск зауытын іске қосуға тырысты, бірақ талпыныс орындалмады [10].

1906 ж. зауытта 118 тәулік барысында құрамын төмендегідей 48.865 пұт шихта балқытқан, екі шахталық пеш жұмыс жасады. Барлық осы жұмыстарға 46 жұмыскер адам қатысты.

1907 ж. Степановск зауытында тек бір шахталық пеш жұмыс жасады. Барлық кампания 24,5 тәулікке жалғасты. Осы уақыт ішінде 460 пұт қорғасын кені, 5700 пұт әртүрлі зауыт өнімдері, 2050 пұт айналмалы қалдықтар және 78 пұт әктастан тәулігіне 338,3 пұт және жалпы 8288 пұт шихта балқытылды. Операцияға 1329 пұт тас көмір қажет болды. 1793 пұт 34 фунт балқытылған веркблей зауытта әрі қарай өңдеуге ұшырамады [11].

Косью-Дамиановск зауытына келетін болсақ Округтік инженердің есебінде, 1905 ж. зауыт жұмысқа әзірленгені көрсетілгенмен 1911 жылға дейін қосылмаған болатын. Осы жылы зауыт бұл жерде үлкен көлемде балқытуды бастауға шешім қабылдаған «Қарақұдық» Карла Кан және К тау-кен компаниясының жалға алуына көшті. Алайда, Округтік инженердің 1912 ж. есебі бұл өнеркәсіптің даму мәселесінде сенімсіз екендігін атап өтеді, себебі компания зауытты жақсы кен қорымен қамтамасыз ете алатын маңызды кеніш Қызылеспені өз қолына ала алмады. Шынымен де зауыт Царево-Александровск кенішінің кен қоры болған 1911, 1912 және 1913 жж. аралығында ғана жұмыс жасады. Қор таусыла салысымен зауыт тоқтау керек болатын.

Бір пұт мысқа жалақы 15 рубльді құрады, бұл өнеркәсіпті шығынды еткен болатын. Бұл жағдайларда істі тоқтатуға таңдануға болмайды. Зауытты 1918-1919 жж. іске қосу талпынысы толықтай сәтсіздікпен аяқталды [12].

С.А. Попов зауыты қызметінің жалпы қорытындылары: Степановск зауытында 1884-1907 жж. аралығындағы өндіру барысында жыртқыштық тәсілмен бірқатар кен орындары бүлінген 1027323 пұт (16437 тонна) кеннен 118709 пұт (1899 тонна) қорғасын және 1015 пұт 32 фунт (16 тонна) күміс балқытылды; Косью-Дамиановск зауытында 1887 ж. 1903 ж. аралығында 302668 пұт (4842 тонна) күміс-қорғасын кені және 531620 пұт (8505 тонна) мыс кені балқытылып, 70748 пұт (1131 тонна) қорғасын, 1810 пұт (30 тонна) қара және 23648,5 пұт (378 тонна) таза мыс пен 308 пұт 28 фунт (5 тонна) күміс алынды. Қарақұдық компаниясы үш жыл ішінде 170659 пұт (2730 тонна) кеннен 6446 пұт (103 тонна) мыс және 600 пұт қорғасын балқытты.

С.А. Попов әкесінің қазақ даласындағы ісін жалғастырушы мұрагер болды. Еңбегімен және қайраткерлігімен аса ауыр жағдайларда олар өз істерін жүргізе білді. Бірақ орыс кәсіпкерлерінің ісі өз пайдасы мен мүддесін ғана ойлаған, патшалық қазына толтыру мен өлкеде әкімшіл-өміршіл саясаттың өндірістік бағытын жүргізуге арналған жұмыс болды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абилов К.Ж. Фабрично-заводская промышленность дореволюционного Казахстана в зеркале губернских отчетов // Вестн. КарГУ. 2004. № 2. — С. 10–13.
2. Абдиров М.Ж., Төлеуова Б.Т. Промышленное освоение Центрального Казахстана и казахское общество во второй половине XIX – начале XX вв. // Вестн. КарГУ. № 2. Вып. 2. — С.12–18.
3. Ибраев С. Некоторые проблемы развития капиталистических отношений в Казахстане в конце XIX – начале XX века // Отан тарихы. — 2003. — № 2–3. — С. 27.
4. Козыбаев М.К. Казахстан на рубеже веков: размышления и поиски. Книга первая. — Алматы: Ғылым, 2000. — С. 228.
5. Дильмухамедов Е., Маликов Ф. Очерки истории рабочего класса дореволюционного Казахстана. — Алматы, 1963. - 64 с.
6. Пазухин В.А. Металлургия в Киргизской степи. — М.: Промиздат, 1926. — 209 с.
7. Романовский Г. Очерк Восточной части Киргизской степи. — СПб, 1903. — 28 с.
8. Васильев В. Горнозаводская промышленность в России в 1883 г. — СПб, 1885.
9. Кулибин Н. Горная промышленность в России в 1886г. — СПб, 1888.
10. Антипов И. Горный журнал. — СПб. 1892, т. 1. - 326 с.
11. Бекмухамбетова Е.Б. Цветная металлургия в Казахстане. — Алматы, 1972. - 182 с.
12. Ибраев С. Проникновение капитализма в Казахстан на рубеже XIX–XX вв. // Мысль. — № 2. — С. 87–90.